

SPORT JAKO ISTOTNY SKŁADNIK INTERAKCYJNOŚCI SPOŁECZNO-KULTUROWEJ

Interaktywność bywa rozumiana jako codzienna komunikacja między jednostką a społeczeństwem, prywatnością a życiem publicznym. Jest formą wymiany informacji i podstawą procesów społecznych, politycznych, ekonomicznych, kulturowych. Stanowi swoistą regulację stosunków międzyludzkich. Wpływa na zachowanie jednostki w zależności od wzajemnego oddziaływania czynników środowiskowych, sytuacyjnych i osobowościowych. Przez odpowiednie postępowanie jednostka może wyrażać swoją indywidualność, tożsamość, a jednocześnie regulować relacje, więzi społeczne z innymi ludźmi. Interaktywność stanowi podstawowy składnik życia społecznego. Jest przedmiotem rozważań socjologów, psychologów, ekonomistów i pedagogów. Dla pedagoga ważne jest poznanie i zrozumienie zjawiska, aby móc nim sterować w realizacji praktycznych celów, do odgrywania w życiu społecznym określonych ról. Dzieje się to w procesie wychowania, w którym ważne miejsce zajmuje kultura fizyczna jako forma świadomej, celowej aktywności fizycznej człowieka na rzecz zdrowia, rozwoju sprawności fizycznej i wartości hedonistycznych. W niniejszym opracowaniu przedmiotem rozważań uczyniono sport jako istotny składnik interaktywności społeczno-kulturowej w dobie współczesnej.

Sport zjawiskiem społeczno-kulturowym i edukacyjnym

Sport zrodził się na gruncie wielorakich potrzeb ludzi związanych z ich nieprodukcyjną aktywnością fizyczną. Najpierw zaczął się przejawiać w postaci zabawowej, jako interakcja między jednostkami czy zespołami, mająca na celu radość wspólnego przebywania, ekspresję cielesną oraz inne doznania

wynikające z aktywności fizycznej. Następnie przejawiał się w postaci gry o charakterze sprawnościowym, niepozbawionym wszak wątków moralnych. Wreszcie zaistniał jako walka, rywalizacja między jednostkami, zespołami, a także narodami, stał się wreszcie jednym z elementów strategii militarnej. Na początku XX wieku polski teoretyk wychowania fizycznego zauważył: „Sport stał się jednym z najpoważniejszych czynników higieny społecznej, u wszystkich narodów przodujących w kulturze”¹. Sport współczesny dla Piaseckiego był przede wszystkim synonimem higieny, zdrowia i ruchu na świeżym powietrzu.

Wzorem dla polskiego ruchu sportowego, zresztą nie tylko polskiego, ale europejskiego i światowego była Anglia. Brytyjski wykładowca Thomas Arnold (1795-1842), jako dyrektor szkoły w Rugby, wykorzystał sport, a zwłaszcza gry zespołowe, jako środek wychowawczy. Uczynił go czynnikiem dyscyplinującym młodzież szkół wszystkich poziomów kształcenia: wyższych, średnich i podstawowych. Gry sportowe i sporty na świeżym powietrzu zostały włączone do brytyjskiego systemu wychowania fizycznego. Sport był efektem przeobrażeń społeczno-ekonomicznych, rozwoju przemysłu, techniki, a także ruchów narodowo-wyzwoleńczych, niepodległościowych państw w XIX wieku². Sport zrodził się w krajach najbardziej uprzemysłowionych i posiadających najwyższy poziom organizacji ładu społecznego. Jednocześnie nowe trendy oraz kierunki pedagogiczne i higieniczne rozpowszechniane w XIX wieku, „uczyniły sport trwałym elementem kultury edukacyjnej i zdrowotnej”³. Tak więc rozwój sportu był zawsze relatywnie związany z rozwojem społecznym. Dziś stał się jednym z najbardziej masowych ruchów społecznych. Jest ważną dziedziną życia społecznego, która wzbudza powszechne zainteresowanie i uznawana jest za fenomen cywilizacyjny. „Sport – zdaniem Józefa Lipca – stanowi typ publicznej rozrywki w dwóch głównych wariantach, jako zabawa sportowców przez bezpośrednie uczestnictwo w grze oraz jako widowisko przynoszące satysfakcję obserwatorom z przyglądania się (kibicowania) igrzyskom”⁴. Współczesny sport jest zjawiskiem wysoce skomplikowanym, obejmującym drastyczne antynomie: „Zderzają się w nim – podkreślają Maciej Demel i Zbigniew Krawczyk – żywioł z myślą racjonalną, a nawet planowością, rudymenarna biologia człowieka z wysublimowaną

¹ E. Piasecki (1929), *Dzieje wychowania fizycznego*, Lwów: 110.

² J. Nowocien (2019), *Pedagogika sportu*, Warszawa.

³ Z. Krawczyk (2007), *Wartości uniwersalne i narodowe sportu*. W: J. Nowocien [red.], *Spoleczno-edukacyjne oblicza wspolczesnego sportu i olimpizmu. Wychowanie patriotyczne przez sport*, t. 1, Warszawa: 22-28.

⁴ J. Lipiec (1999), *Filozofia olimpizmu*, Warszawa: 49.

kulturą, pradawne tradycje (np. olimpizm) ze współczesnością, podsycanie napięć społecznych i politycznych z ich rozładowywaniem, dążenie do wyniku za wszelką cenę z pryncypiami etyki, wychowania i ochrony zdrowia”⁵. Pojmowany jest zwykle jako gra zobiektywizowana i utrwalona forma realizacji biologicznych i psychospołecznych potrzeb człowieka.

Dziś możemy bez ryzyka powiedzieć, że sport symbolizuje społeczeństwo cywilizacji XXI wieku. Stał się integralnym składnikiem potrzeb i czynnikiem rozwoju człowieka, stał się jego prawem. Wyraża to m.in. definicja Rady Europy określając w art. 2. „...sport jako wszelkie formy aktywności społecznej, spontaniczne lub zorganizowane, mające na celu ekspresję lub poprawę sprawności fizycznej i osiągnięcie dobrego samopoczucia psychicznego, tworzenie związków społecznych lub osiąganie wyników na wszystkich szczeblach”⁶. W wyniku ewolucji sportu na przełomie XX i XXI wieku, z działalności uprawianej dla przyjemności, dla zabawy czy też z chęci sprawdzenia samego siebie, stał się działalnością komercyjną. W efekcie „... zmieniło się nie tylko samo pojęcie sportu, ale także sposób jego postrzegania przez naukę. Coraz częściej pojęcie systemu sportu zastępowane jest pojęciem rynku sportowego”⁷.

Sport współczesny posiada silne związki z nauką, która wiąże go z różnymi przejawami życia społecznego, kulturalnego i obywatelskiego. Rozpoznaje sport zarówno z historycznego jak i społecznego, kulturowego i cywilizacyjnego punktu widzenia. „Sport – podkreśla Zbigniew Dziubiński – jawi się takim, jakim jest świat społeczny, którego jest dzieckiem i który go nieustannie kształtuje, według swojego wzoru. Dlatego też w jego strukturze instytucjonalnej, w jego funkcjach, w tworzonych przezeń zachowaniach, postawach i rolach społecznych, w jego całościowym kształcie, dostrzec można strukturę i kształt całego społeczeństwa”⁸. W sporcie ujawniają się wszelkie zjawiska społeczne, zarówno pozytywne jak i negatywne. „Każda działalność sportowa – zwraca uwagę Stanisław Kowalczyk – przynajmniej w sposób pośredni i domyślny, ma charakter społeczny. Wynika to chociażby z faktu angażowania licznych rzesz osób do przygotowania i przeprowadzenia zawodów sportowych. Ale to nie wszystko w zakresie wymagań

M. Demel, Z. Krawczyk (1997), *Nauki o kulturze fizycznej*. W: Z. Krawczyk [red.], *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Kultura fizyczna, sport*, Warszawa: 385-397.

⁶ *Europejska Karta Sportu* (1992).

J. Żyśko (2008), *Zmiany we współczesnych systemach zarządzania sportem wyczynowym w wybranych krajach europejskich*, Warszawa: 58.

⁸ Z. Dziubiński (2003), *Wprowadzenie*. W: Z. Dziubiński [red.], *Spółeczny wymiar sportu*, Warszawa: 15.

aktywności sportowej jako działalności społecznej. Sport zawiera określone wartości, ale wymaga zasad i przepisów warunkujących należyty przebieg współzawodnictwa sportowego”⁹. Sport dzisiejszy oddziałuje w sferze społeczno-kulturowej i wychowawczej dwiema formami. Po pierwsze jest widowiskiem sportowym, czyli konkretnym zdarzeniem sportowym oraz wokół sportowym. Po drugie sport jako zjawisko społeczne tworzą media, głównie w postaci transmisji, relacji z wydarzeń sportowych. Radio, telewizja, kino, prasa i Internet przedstawiają dziś obraz współczesnego sportu. Nadają charakter treściom sportowej komunikacji, kreują wyobrażenia o sporcie. Jednocześnie w wymiarze globalnym „media stworzyły ze sportu wyczynowego telewizyjny produkt marketingowy oraz globalny rynek sportowych mediów. Sport, podobnie jak inne produkty, które zaspokajają potrzeby społeczne, coraz częściej staje się źródłem dochodu i stanowi załączek wielkiego biznesu”¹⁰.

Zdecydowanie największe przeobrażenia sportu i wokół sportu przypadły na ostatnie ćwierćwiecze XX wieku. Wręcz rewolucyjne zmiany spowodowały pewien porządek i ład w postrzeganiu sportu i określaniu jego tożsamości. Stało się tak za sprawą uznania sportu zawodowego i zrównania go w prawach ze sportem amatorskim. Jednak „usankcjonowanie zawodu sportowca – zauważa Lipiec – nie odbyło się bez kontrowersji, zwłaszcza prawnych. Do dziś nie wiadomo, czy należy posługiwać się ogólnym mianem zawodowym «sportowiec», czy też wskazywać na jego specjalizację «piłkarz nożny», «dyskobol», «pięcioboista nowoczesny». Ważne jest jednak to, że został społecznie zaakceptowany sport zawodowy”¹¹. Tym samym zawód sportowca wpisał się w zasadniczą tendencję systemu społeczno-ekonomicznego czyli profesjonalizm i perfekcjonizm. Dziś już coraz mniej rażące jest wynagradzanie sportowców za ich wyniki, może z wyjątkiem niektórych horrendalnych transferów w piłce nożnej czy też wypłacanych nagród, choćby w tenisie. Wysokość owych wynagrodzeń i nagród niekiedy wykracza poza realną rzeczywistość. Profesjonalizacja sportu i sportowców stała się faktem. Dziś sportu nie da się już zrozumieć bez ekonomicznych uwarunkowań. Czerpane ze sportu zyski pochodzą nie tylko ze sprzedaży biletów, reklam oraz praw do transmisji radiowych i telewizyjnych. Zyski wynikają ze sprzedaży produktów wytwarzanych przez liczne gałęzie przemysłu: farmakologiczny, spożywczy, tekstylny,

⁹ S. Kowalczyk (2003), *Społeczno-integracyjna funkcja sportu*. W: Z. Dziubiński [red.], *Społeczny wymiar sportu*, Warszawa: 26.

¹⁰ J. Żyśko (2008), dz. cyt.: 2.

¹¹ J. Lipiec (2014), *Prawo do sportu*. W: J. Nowocien, K. Zuchora [red.], *Wychowanie fizyczne i sport jako prawo człowieka i proces ciągłej edukacji*, Warszawa: 141-142.

obuwniczy i inne¹². Należy podkreślić fakt, iż w polskim społeczeństwie nie oswoiliśmy się jeszcze z faktami sowitego wynagradzania za profesjonalizm. Gdyby społeczeństwo miało więcej wiedzy o wynagrodzeniach, np. prezesów banków, spółek z udziałem skarbu państwa lub właścicieli prywatnych firm dobrze prosperujących, to gaże sportowców byłyby pewnie mniej rażące. Z uzawodowieniem sportu wyeliminowano, a na pewno złagodząco skutki niezdrowej rywalizacji zawodowców z amatorami. Sprzyjała ona oszustwom, kamuflażowi, sztuczności zachowań, generalnie łamaniu zasad czystości i etyki sportu.

Wysoka specjalizacja w konkretnej dyscyplinie sportowej może prowadzić do zatracenia wszechstronności. Jednocześnie – zauważa Kowalczyk – „daleko posunięta technizacja infrastruktury sportowej zabija kreatywność i oryginalność sportowca, czyniąc go jednym z elementów wyspecjalizowanego przemysłu sportowego”¹³. Komercjalizacja zawodów sportowych niejednokrotnie prowadzi do alienacji sportu. Stał się on bowiem intratnym biznesem, przynajmniej dla niektórych sponsorów. To oni próbują różnych praktyk nieprzystających do kultury sportowej w tradycyjnym jej ujęciu: kaperownictwo, kupowanie wyników sportowych, stosowanie niedozwolonych środków dopingu, przekupstwo sędziów itp. Sport, będąc zwierciadłem współczesnej cywilizacji, dzieli jej losy. Boryka się więc nieustannie z wieloma problemami, które nieuchronnie mu zagrażają. Odbijają się w nim niepokoje społeczne, ekonomiczne i polityczne. Dlatego będzie się on przeobrażał w różnym tempie, towarzysząc wszelkim zmianom społecznym, kulturowym i obywatelskim. Trudno jest przewidzieć końcowy efekt tych przeobrażeń. Pewne zaś jest to, iż sport wyczynowy jest dziś dla tysięcy ludzi na świecie sposobem na życie, walką o sławę i pieniądze. Jest także w różnym zakresie i stylu ważną formą kształtowania postaw obywatelskich, odgrywania ról społecznych. Bazę do kształtowania postaw obywatelskich stanowi klimat społeczny i obowiązujące w nim ogólne normy moralne. Dlatego problematyka wychowania obywatelskiego bazuje na świadomości ścisłego związku z ogólnym moralnym klimatem w społeczeństwie. Z tego powodu model wychowania obywatelskiego nie może być sztywny, ale wprost przeciwnie, powinien być elastyczny, zdolny do adaptacji w zmieniających się warunkach politycznych, społecznych i ekonomicznych. Obejmuje własną działalność wychowanków i poziom ich rozwoju umysłowego¹⁴.

¹² J. Nowocień (2019), dz. cyt.

¹³ S. Kowalczyk (2003), dz. cyt.: 54-55.

¹⁴ J. Nowocień (2019), dz. cyt.

Rola sportu w wychowaniu obywatelskim

Istotę wychowania obywatelskiego stanowią procesy ukierunkowane na mechanizmy funkcjonowania państwa oraz obowiązków i praw obywateli tegoż państwa. Rolą obywateli jest poznawanie praw i obowiązków oraz racjonalne korzystanie z praw i realizacja obowiązków. Wychowanie obywatelskie funkcjonuje przynajmniej dwuwymiarowo. W wymiarze aksjologicznym obejmuje kształtowanie uczuć i postaw obywatelskich, społecznych i patriotycznych oraz w wymiarze utylitarnym obejmuje przygotowanie do działań praktycznych dotyczących relacji z władzą, urzędami itp. Wychowanie obywatelskie kojarzone jest z obywatelstwem, obywatelskością i jest zakorzenione w podstawowych zjawiskach społecznych. Stanowi „wypadkową różnorodnych mechanizmów, teorii politycznych, koncepcji socjologicznych, kulturowych”¹⁵. Jest mocno skojarzone kulturowo i politycznie z określonymi wspólnotami, społecznościami, ich zwyczajami, obyczajami i tradycją. Obywatelstwo, obywatelskość obejmuje uniwersalne idee cnót obywatelskich, uwzględniając przestrzeń lokalną oraz czasową wykładnię merytoryczną¹⁶. Zatem treści wychowania obywatelskiego zależne są od miejsca i czasu funkcjonowania danego społeczeństwa, a nade wszystko obowiązującego ładu społecznego.

Wraz ze zmianami społecznymi i politycznymi zmieniają się też treści wychowania obywatelskiego oraz jego cele i zadania. Jednak zawsze są one ukierunkowane na poczucie tożsamości osobowej i społecznej. Ta kojarzona jest z postawami prospołecznymi i obejmuje identyfikację jednostki ze społeczeństwem. Wymiarem postaw obywatelskich jest świadomość praw i obowiązków jednostki oraz określenie własnej roli w społeczeństwie. Postawa obywatelska wyraża stosunek jednostki do prawa i obowiązków obywatelskich, do państwa, stanowi motywację do pracy, nauki, łączy cele społeczne z osobistymi¹⁷. Wychowanie obywatelskie nabiera szczególnego znaczenia w okresie przeobrażeń społecznych, politycznych i kulturowych.

¹⁵ M. Królicza (2013), *Wychowanie obywatelskie w przedszkolu drogą formowania postaw prospołecznych – planowanie, realizacja zadań oraz efekty edukacyjne*. W: K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz [red.], *Edukacja jutra. Uwarunkowania współczesnej szkoły*, Sosnowiec: 151.

¹⁶ Z. Melosik (1998), *Obywatelstwo, czas (historia) i przestrzeń (geografia)*. W: Z. Melosik, K. Przyszczypkowski [red.], *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*, Toruń-Poznań.

¹⁷ J. Nowocień (2019), dz. cyt.

Przełom wieków XX i XXI był dla społeczeństw europejskich i światowych okresem szczególnie burzliwym. Rozpadło się wtedy wiele państwowości oraz powstało także wiele nowych. W wielu krajach zmienił się ustrój społeczno-ekonomiczny, powstały nowe systemy, wspólnoty obywateli i wspólnoty polityczno-kulturowe. Rozwój informacji w XX wieku wykreował nowe zjawisko społeczne prowadzące do powstania społeczeństwa globalnego. Zmienia się obraz współczesnego świata, który staje się dynamicznym i otwartym zjawiskiem społecznym. Globalizacja intensyfikuje ogólnoswiatowe relacje międzyludzkie, z jednej strony łączy odległe społeczności lokalne, z drugiej uzależnia ich wzajemne funkcjonowanie często na bardzo duże odległości. Prowadzi również do powstawania nowych wspólnot wielokulturowych. Przeobrażeniom ulegają także treści wychowania obywatelskiego. Stanowi to szczególne wyzwanie wobec edukacji, także i tej, w której wykorzystuje się sport i olimpizm jako źródło wartości uniwersalnych i wychowania dla pokoju.

Sport jest niezbywalnym prawem każdego obywatela, odwołuje się w swej teorii i praktyce do podstawowych zasad społecznych. „Sport jest fenomenem ponadklasowym i ponadnarodowym, niezależnym od wieku, kręgu kultury i przynależności rasowej. Jedynym warunkiem uczestniczenia w grze sportowej jest uznanie obowiązujących w konkretnej dyscyplinie reguł działania”¹⁸. Znajduje to potwierdzenie w licznych dokumentach państwowych i międzynarodowych, w szczególności sposób wyraża to *Karta Olimpijska*. Reguluje ona organizację, działania i funkcjonowanie ruchu olimpijskiego oraz wyznacza warunki ceremoniału igrzysk olimpijskich. *Karta Olimpijska* przywołuje fundamentalne zasady oraz zasadnicze wartości, jest swoistą konstytucją ruchu olimpijskiego. Pełni także funkcje statutu Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego. Określa wzajemne prawa i obowiązki trzech głównych elementów ruchu olimpijskiego: Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego, Międzynarodowych Federacji i Narodowych Komitetów Olimpijskich. Karta określa rolę komitetów organizacyjnych igrzysk olimpijskich, których obowiązkiem jest postępowanie zgodnie z protokołem olimpijskim (www.olimpijski.pl). „Sport zajmuje ważne miejsce w życiu obywateli UE i odgrywa istotną rolę społeczną, ponieważ ma duży potencjał w dziedzinie współdziałania społecznego w ramach sportu i poprzez sport; udział w aktywności sportowej i fizycznej na wiele różnych sposobów przyczynia się do włączenia społecznego; włączenie w sport oznacza połączenie «sportu dla wszystkich», równy dostęp do sportu, równe szanse w sporcie oraz różnorodne, w zależności od popytu, możliwości uprawiania sportu i korzystania z obiektów sportowych. Włączenie społeczne przez sport oznacza udział w życiu

¹⁸ S. Kowalczyk (2003), dz. cyt.: 29.

społecznym, rozwój wspólnoty i wzmocnienie spójności społecznej”¹⁹. Cytat ten legitymizuje obywatelskie funkcje sportu, jednak odnosi się – trzeba mieć tego świadomość – nie tyle do rzeczywistości jaka jest, ale przede wszystkim do rzeczywistości postulowanej, jaką chcielibyśmy mieć. Sportowi przypisywane są ważne role społeczne i obywatelskie. „Sportowcy zawodowi i amatorzy oraz kluby sportowe pełnią modelowe role w społeczeństwie, głównie dla młodzieży, a inne organizacje sportowe i organizacje społeczeństwa obywatelskiego zajmujące się sportem również przyczyniają się do włączenia społecznego w działaniach sportowych i poprzez te działania”²⁰.

Poznane w sporcie i akceptowane społecznie wartości torują drogę do mistrzostwa. „Chodzi jednak o to – podaje Kowalczyk – aby sportowa rywalizacja (można uznać ją za walkę) nie naruszała elementarnej postawy życzliwości wobec każdego człowieka”²¹. Chodzi zatem o taki obraz sportu, w którym rywalizacja nie będzie powodowała egoizmu, zacierzenia, zwycięstwa za wszelką cenę (bez względu na koszty), poniżania czy wręcz naruszania godności współzawodnika lub kogokolwiek w środowisku sportowym. W sporcie obowiązują przyjęte reguły zachowania się, choć jest w nich miejsce na rywalizację, to jednak nie taką, która mogłaby być skierowana przeciwko drugiemu człowiekowi. Jest to więc rywalizacja „z kimś, ale nie przeciwko komuś” Zatem w sporcie nie powinno być miejsca dla nienawiści i agresji. „Sport – podaje Kowalczyk – jest sektorem kultury, dlatego nie może być zakamuflowaną formą powrotu do biologiczno-brutalnej walki o przestrzeń życiową”²².

Sport jako element kultury od dawna traktowany był jako środek wychowania młodego człowieka. Już na początku XX wieku uwagę na jego wychowawcze wartości zwrócił twórca nowożytnych igrzysk olimpijskich – Pierre de Coubertin²³. Jego zdaniem, sport miał tworzyć płaszczyznę porozumiewania się między ludźmi, zrównać wszystkich bez względu na rasę, wyznaczenie religijne oraz polityczną orientację. Najlepsi sportowcy mieli stanowić swą elitę moralną i kulturową. Owa elita stanowiłaby wzór dla młodzieży, a jednocześnie dawała gwarancję realizacji pedagogicznych ideałów sportu. Myślę, że właśnie wzór osobowy jest dla współczesnego sportu istotną wartością wychowawczą. Bywa pojmowany jako przedmiot ludzkich aspiracji posiadający akceptację społeczną. Jego znaczenie społeczne wynika z tego,

¹⁹ Konkluzje Rady Europy (2010).

²⁰ Tamże.

²¹ S. Kowalczyk (2010), *Elementy filozofii i teologii sportu*, Lublin: 52.

²² Tamże: 53.

²³ P. de Coubertin (1934), *Pedagogie sportive*, Lozanna.

że jest to wzór oparty na wolności wyboru, a nie na różnych formach przymusu. Wzory sportowe przekazywane są na drodze tradycji, a także przez ich zakorzenianie się we współczesnej cywilizacji i kulturze.

W każdej epoce historycznej państwa miały własne ideały i wzory wychowania. W gruncie rzeczy wychowanie miało przygotować młode pokolenie do sensownego życia w danej rzeczywistości. Dlatego to ideałom i wzorom osobowym przypisywano te cechy, których posiadanie było niezbędne do realizowania zobowiązań obywatelskich w danym społeczeństwie. Sport jest istotnym wyrazem demokracji. Wszyscy ludzie mają prawo do uprawiania sportu, wyboru odpowiedniej dyscypliny i konkurencji sportowej. Nie można jednak pominąć faktu, iż owe prawa mogą być zakłócone lub ograniczone drastycznymi różnicami ekonomicznymi i społecznymi. „...to właśnie sport wyzwala w nas jakiś wewnętrzny i trudny w praktyce do opisania dynamizm tej żywiołowej siły, jaką jest ów popęd do walki o pewne czasem nad wyraz trudne do zdobycia wartości, a mianowicie o jak najlepsze wyniki zmobilizowanych sprawności cielesnych i duchowych oraz o niedopuszczenie, względnie zniszczenie zła zagrażającego tak człowiekowi jak i społeczeństwu”²⁴. W zmaganiach sportowych spotykają się wszystkie sfery ludzkiego świata. „W centrum sytuacji sportowej usytuowany jest konkretny, realny i intencjonalnie oddziałujący człowiek (sfera indywidualnego «ja»). Zajmuje on określoną postawę wobec otaczającego świata (sfera materialnego świata zewnętrznego i wyraża ją w rzeczywistym akcie ruchowym skierowanym na dokonanie zamierzonych zmian otoczenia oraz swej własnej osoby), sfera nawiązywania relacji zwrotnych ze światem zewnętrznym”²⁵. W konsekwencji działalność sportowa oparta jest na swoistej umowie społecznej regulującej relacje międzyludzkie. Owe regulacje w sposób naturalny mogą być przenoszone na inne dziedziny życia oraz na różne funkcje obywatelskie.

Cywilizacja i kultura XXI wieku wymagają w wyższym stopniu niż dotychczas twórczego udziału ludzi w budowaniu ładu społecznego. Aktywność twórcza obejmuje zdolności poznawcze, kierunkowe i osobowościowe, w tym kreatywną postawę wobec życia, zdolność do tworzenia nowych jakości. Twórczość niekoniecznie należy pojmować wyłącznie jako wybitną działalność, ale także jako wartościowe tworzenie z głębokim zaangażowaniem dzieł, rzeczy nowych codziennego użytku. Twórczość wyraża się samodzielnością działań w przekształcaniu rzeczywistości. Zmieniająca się

²⁴ M. Mylik (2003), *Metodologiczne uwagi nad istotą i sensem społecznego fenomenu sportu*. W: Z. Dziubiński [red.], *Spółeczny wymiar sportu*, dz. cyt.: 118.

M. Juskiewicz (2003), *Pomiędzy indywidualizmem a uspołecznieniem*. W: Z. Dziubiński [red.], *Spółeczny wymiar sportu*, dz. cyt.: 143.

rzeczywistość wymusza na człowieku nowe role i funkcje życiowe. Przygotowanie do nowych zadań, ról i funkcji odbywa się przede wszystkim przez odpowiednie wychowanie. Różne rodzaje działalności powinny odpowiadać ważnym dziedzinom cywilizacji. Głównym zadaniem edukacji jest dziś przygotowanie do życia demokratycznego, kultury narodowej, wspólnoty międzykulturowej, zintegrowanej Europy, świata globalnego. Wychowanie naszych czasów to przede wszystkim budzenie zainteresowań i postaw zaangażowanych w rozwój indywidualny, społeczny i globalny. Ten zaangażowany proces powinien stanowić podstawę zdrowego stylu życia obejmującego sferę cielesną, społeczną, psychiczną i duchową. Przekształcanie współczesnej cywilizacji podąża w kierunku cywilizacji ludzi, a nie tylko rzeczy. Oznacza to umacnianie zespołu wartości i upowszechnianie kultury jako dziedziny, która stanowi podstawę i istotę wszelkich przeobrażeń jednostki ludzkiej, zbiorowości społecznych i społeczeństwa globalnego²⁶. Ważne są wszystkie dziedziny życia wpływające na wielostronny rozwój człowieka. Dziś uczestniczymy w życiu społeczeństwa informacji i konsumpcji, społeczeństwa zdominowanego przez mass media, agresywną reklamę, automatyzację czynności codziennych. W konsekwencji wszystko to prowadzi do ograniczenia człowieka, w tym także, a nawet przede wszystkim do ograniczenia aktywności fizycznej. Dlatego tak ważny jest dla człowieka sport. Tworzy on szanse rozwoju tężyzny fizycznej, postaw prospołecznych, obywatelskich i moralnych. Przez sport i zabawę człowiek poznaje pierwsze normy, przepisy i regulacje rządzące życiem społecznym i obywatelskim.

Autentyczny sens współczesnego sportu tkwi przede wszystkim w tym – podkreśla Lipiec – że dysponuje on „zestawem wartości autotelicznych z radością zabawy na czele. Ma też niekwestionowane wartości instrumentalne. Jego substytucyjna natura wyrasta natomiast z ujęcia jawnie relatywistycznego”²⁷. Idąc dalej tym tokiem myślenia, sport można postrzegać jako działalność zastępczą, „funkcjonującą przede wszystkim zamiast innych, alternatywnych form życiowego zaangażowania człowieka, a więc zamiast wojny, zamiast pracy, zamiast agresywnej destrukcji, zamiast lenistwa” Tak traktowany sport ujawnia liczne wartości, lepsze od innych form aktywności człowieka. Dlatego powszechnie przyjmujemy, że udział w sporcie, w rozgrywkach jest lepszy od nudy, bezczynności bądź zachowań społecznie szkodliwych. W takim wymiarze sport ma pedagogiczne oblicze, ma wartości

²⁶ J. Nowocień (2019), dz. cyt.

²⁷ J. Lipiec (2013), *Sport: przyjemne z pożytecznym dla zdrowia, zabawy, wypełniania pustki*. W: J. Nowocień, K. Zuchora [red.], *Sport w kulturze zdrowia, czasu wolnego i edukacji olimpijskiej*, Warszawa: 34.

wychowawcze. Dlatego to podkreślamy, że sport pozwala wyładować energię, a także agresję nie tylko w sposób społecznie nieszkodliwy, ale nawet korzystny. Zatem sport wpisuje się w dewizę, że nie wystarczy nie szkodzić, ale ważne jest też to, aby bronić przed innymi złymi skutkami. Taki jest sport i jego wychowawcze przesłanie. „Służy określonym wartościom, sam będąc środkiem do celu, ale też skutecznie powstrzymuje przed celami niepożądanymi, niegodziwymi moralnie i szkodliwymi społecznie”²⁸. W psychice człowieka ścierają się zwykle przeciwstawne tendencje: egoistycznej agresji i altruistycznej prospołecznej solidarności. Dlatego to na boisku, bieżni lub pływalni internalizuje się instynkt walki. Jednak tu obowiązują przepisy, zasady czuwające nad ucywilizowaną rywalizacją. Dlatego m.in. mówimy o nieodzowności sportu w życiu młodych ludzi. W sporcie przez szeroką gamę wartości niższych i wyższych kształtuje się dojrzała osobowość, a ta jest przedmiotem i podmiotem oddziaływań wychowawczych.

Z uwagi na fakt rozpoczynania aktywności sportowej przez dzieci i młodzież, ważna w rozwoju kariery jest edukacja. Kariera sportowa, każdy jej poziom i wymiar jest dziś zjawiskiem sportowym, a także pedagogicznym. Obowiązujące w pedagogice zasady edukacyjne nakładają obowiązek monitorowania edukacji sportowców. Wymagają diagnozowania poziomu edukacji i określania kierunków działań programowych i organizacyjnych w procesie kierowania rozwojem dwutorowej kariery sportowców. Sportowcy potrzebują wsparcia wielostronnego. Kształtowane w procesie aktywności sportowej ich postawy powinny być budowane na kreatywności i świadomości, na znajomości praw i wolności wyboru wartości. Kariera sportowa rozwija się w środowisku społecznym, dobrze byłoby, aby środowisko to było nie tylko socjalizacyjne, ale również wychowawcze, kształtujące również kulturę sportową. Rozumiemy ją jako świadomą zmianę natury ludzkiej przez uczestnictwo w różnych rodzajach sportu, ukierunkowanych na dobro człowieka. Sport jako dziedzina życia kojarzony jest tradycyjnie z ludzką cielesnością. Obejmuje całość zjawisk tworzących kulturę cielesności, „dotyczy zatem jego autentycznej, wszechstronnie ujętej oferty aksjologicznej”²⁹. Miejsce sportu w kulturze wyznacza fakt, „iż został on skonstruowany wprost wedle modelu życia, będąc jego transformacją formalną, choć w eksponowanych treściach, jeśli nie analogiczną, to podobną do sfery rzeczywistości poza stadionem”³⁰.

Kultura niejednokrotnie wyzwala i inspiruje aktywność sportową, która, jak dowodzi Dziubiński, „stanowi kulturową normę, natomiast jej

²⁸ Tamże.

²⁹ J. Lipiec (2014), dz. cyt.: 174.

³⁰ Tamże: 179.

brak traktowany jest jako odejście od tej normy, odchylenie od ustalonego porządku, a niekiedy dewiację³¹. Kultura sportu aktywizuje człowieka w sferze somatyczno-biologicznej, hedonistycznej, duchowej, emocjonalnej, agonistycznej, społecznej, pedagogicznej, solidarnościowej. Sport ma służyć człowiekowi, jego dobru. Dlatego należy dbać o to, aby rozwijał się w zgodzie z fundamentalnymi wartościami świata ludzkiego: prawdą, dobrem, pięknem. Bez aksjologii „sport byłby jedynie manifestacją ciała, biologicznej siły, sprytu, chytryści «rozumu», przebiegłości, prymitywnego brutalizmu»³². Kultura sportowa jest odzwierciedleniem sportowej rzeczywistości, w której człowiek obcuje, uczestniczy, poznaje, wzbogaca kulturę, przyswaja wartości. Człowiek tworzy dorobek kulturowy, dzięki temu zmienia rzeczywistość, a także siebie samego, swoją osobowość. Sport jako zjawisko kulturowe jest zmienny, ewoluuje wraz z rzeczywistością społeczną i kulturową. Dzieje się to w procesie wychowania do sportu i wychowania przez sport. Nierzadko obserwuje się w sporcie wiadomości negatywne. „Zdezaktualizowało się spontaniczne skojarzenie sportu z wartościami pozytywnymi. W dziele «odwartościowania» partycypują wszyscy aktywni uczestnicy tej dziedziny»³³. Dzieje się tak głównie dlatego, że tzw. *newsy* negatywne są łatwym i dobrze sprzedającym się towarem. Tak więc przejawy agresji w sporcie, brutalność, wybryki, chuligaństwo, bijatki stadionowe lub wokół stadionu itp. są chętniej i dłużej opisywane, niż wiadomości pozytywne. Tak, np. to samo wydarzenie negatywne w sporcie stacje telewizyjne potrafią pokazywać wielokrotnie, ale np. informacje o przyznaniu nagród *fair play*, czyli za zachowania i postawy pozytywnie wyróżniające się w sporcie, już nie. Zwykle jest to informacja jednorazowa.

Konstatacja

Sport XXI wieku jest w oczywisty sposób zintegrowany z wszelkimi zjawiskami społecznymi, kulturowymi i obywatelskimi. W przeszłości był wyłącznie zabawą, często źródłem przyjemności i rozkoszy, natomiast dziś jest przede wszystkim płaszczyzną konfrontacji możliwości ludzkich, a także technologii i metod treningowych. Sport współczesny stanowi zwierciadło

³¹ Z. Dziubiński (2014), *Próba wyjaśnienia przyczyn zwiększonego zainteresowania społeczeństwa polskiego udziałem w sporcie powszechnym (studium socjologiczne)*. W: Z. Borysiuk, J. Kostorz [red.], *Aksjologiczny wymiar sportu*, Opole: 53.

³² Z. Krawczyk (2010), dz. cyt.: 58.

³³ B. Karolczak-Biernacka (2005), *O kulturze osiągnięć z destrukcyjnymi zjawiskami w tle*. W: Z. Dziubiński [red.], *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Warszawa: 191.

nowoczesnej kultury, porozumiewania się ludzi, grup społecznych, narodów i państw ponad granicami i systemami politycznymi, religijnymi itp. Pod koniec XX wieku liczni badacze, m.in. J.W. Loy i in.³⁴ twierdzili, iż sport jest w obrębie zabawy specjalnym rodzajem gry. Jest to – zdaniem Krawczyka – „...najbardziej znany i utrwalony w świadomości społecznej sposób wiązania sportu z kulturą, czy też ściślej: interpretacji sportu jako zjawiska kultury”³⁵. Jeśli jednak zgodzimy się – zauważa Krzysztof Zuchora – „że sport jest odmianą gry, której celem jest radość twórczego wysiłku podejmowanego z własnej woli, z poszanowaniem przyjętych reguł, w warunkach równych szans i w zgodzie z uznawanym systemem wartości, to wówczas odkryjemy jego pokrewieństwo z zabawą jako źródłem kultury”³⁶. Takie przekonania funkcjonują w pedagogice, psychologii rozwojowej, socjologii wychowania i są godne upowszechniania wszędzie tam, gdzie w grę wchodzi styl i jakość życia, cywilizacyjny postęp w połączeniu z troską o środowisko przyrodnicze i ochronę klimatu. Interakcyjne funkcje sportu ułatwiają zrozumienie kultur, norm i form zachowań społecznych. W ten sposób sport pośredniczy w przekazywaniu norm, które kształtują postawy, zachowania jednostki oraz społeczeństwa.

³⁴ J.W. Loy (1984), *The Agon Motif in Modern Sport, Paper presented for keynote address. Olympic Scientific Congress, Eugene, Oregon.*

³⁵ Z. Krawczyk (2006), *Sport i symbol*. W: J. Kosiewicz [red.], *Sport, kultura, społeczeństwo*, Warszawa: 116.

³⁶ K. Zuchora (2016), *Dialogi olimpijskie. O pięknie i pokoju. Etyce i polityce. Solidarności i edukacji*, Warszawa: 260.